

место в ней также занимает повседневность, хотя уже не бытовая, а чувственная: “...Вокруг шла война, гибли люди, а молодые люди писали друг другу - о погоде, о своих настроениях и впечатлениях, переживаемых эмоциях, прочитанных книгах, увиденных кинофильмах” (с.187).

Рецензируемый сборник наталкивает и на другие наблюдения, размышления, сравнения, о которых объем рецензии не позволяет сказать подробно. Назовем лишь некоторые из них: о категории “субъективность” в истории повседневности, о трудностях реконструкции собственно “женской повседневности”, о постановке проблемы “мужская повседневность”, об общих чертах и региональной специфике в повседневной жизни советского человека и др. Появление всех этих вопросов свидетельствует о том, что сборник “Повседневный мир советского человека 1920-1940-х гг.” заинтересовывает, провоцирует на размышления, на согласие или заочную полемику с авторами, а значит, вне зависимости от того, в чьих руках он находится (от учёных и студентов до непрофессиональных любителей истории), он будет способствовать движению исторической мысли и науки, популяризации исторических знаний. Высокий профессионализм авторов книги позволит каждому, кто познакомится с её содержанием, погрузиться в повседневную жизнь советского человека 1920-1940-х годов.

ДЕГТЯРЬОВ С.І.

Звагельський В.Б. Історична географія Лівобережної України доби Середньовіччя (в контексті досліджень “Слова о полку Ігоревім”). - Київ-Суми: Видавництво Сумського державного університету, 2010. - 236 с.

Геніальний твір Київської Русі “Слово о полку Ігоревім” уже понад два століття привертає увагу дослідників різних спеціальностей. За цей час виник цілий напрям гуманітарних досліджень, що дістав дещо умовну назву - Словознавство.

У центрі надзвичайно складного сюжету - невдалий похід сіверських полків під проводом князя Ігоря Святославича у Половецький Степ навесні 1185 р. Цей похід, як жоден інший за весь період давньоруського літописання, детально описаний в Іпатіївському і Лаврентіївському літописах. Завдяки плідним зусиллям цілої плеяди вчених з’ясовано багато складних питань щодо цих літописних текстів, розкрито більшу частину так званих “темних” місць “Слова”. Утім, залишаються ще відкритими питання суто історичного й історико-географічного характеру. До них, у першу чергу, належить маршрут Ольговичів, з яким безпосередньо пов’язані проблеми локалізації переправ, річок Сальниця, Сюурлій і, зрештою, місця трагічної битви на Каялі.

Розбіжності у локалізації цих об’єктів становлять десятки, а інколи й сотні кілометрів. Як приклад можна навести локалізації місця битви на Каялі, запропоновані двома авторитетними вченими В.Г.Федоровим та В.І.Стеллецьким, що визначаються ними з розбіжністю майже у 400 км!

Зрозуміло, що така ситуація не може влаштовувати науковців. Уже перші видавці “Слова” у коментарях до тексту намагалися дати пояснення багатьом складним місцям, і згодом деякі їхні спостереження підтвердилися, але решта потребувала подальшої розробки. Відтоді (а з часу першого видання минуло, нагадаємо, 210 років) наукова думка розвивалась у двох напрямках - історичному та філологічному. Причому, що

симптоматично, враховуючи специфіку писемних джерел, з одного боку, і географічних та археологічних матеріалів, з іншого, подекуди представники цих двох наукових дисциплін не повною мірою використовували напрацювання колег.

Прикметною рисою даної монографії є вправне поєднання літописних і топонімічних матеріалів з даними географії й археології, що, без сумніву, є перспективним.

Не можна сказати, що проблемам історичної географії українського Лівобережжя приділялося мало уваги. В ґрунтовних дослідженнях, починаючи від праць вчених XIX ст. П.Г.Буткова та І.Д.Беляєва і до робіт XX ст. К.В.Кудряшова і М.Ф.Гетьманця, а також у новітніх монографіях О.Русиної та П.Кулаковського вирішено багато складних завдань і з'ясовано чимало спірних питань. Але за останні десятиліття це перше монографічне дослідження, в якому значну увагу приділено саме географії походу Ігоря Сіверського та розлогій історіографії, що нараховує сотні позицій.

На особливу увагу заслуговує вдала спроба виявити основні тенденції руху наукової думки, її періодизація і, головне, обґрунтування низки нових положень або, як мінімум, висування нових гіпотез і окреслення подальших наукових перспектив.

Автор цієї праці не належить до кабінетних вчених. Його принцип - у всьому переконатися особисто, все побачити на власні очі. Тож невипадково В.Б.Звагельський давно прилучився до найбільш практичного вектору історичної науки - археології.

Упродовж 30-ти років автор здійснював натурні дослідження, знайомлячись із більшістю об'єктів, про які йдеться, - від Києва і Чернігова до Путивля і Курська, від Переяслава і Донця до далеких Корчева і Тмуторокані, безпосередньо бродами перетинав Сіверський Донець, Сейм, Сулу і Псел. У результаті цієї роботи до наукового обігу було введено дані щодо багатьох історико-географічних реалій і, в першу чергу, місць переправ на зазначених річках. Тепер, коли В.Б.Звагельський надійно локалізував 35 переправ на Донці (раніше Д.І.Багалій за даними *"Книги Большому Чертежу"* нараховував їх 11), знімається проблема Ізюмської переправи: саме вона разом із горою Кременець (останню чимало дослідників ідентифікують із Шеломянем *"Слова о полку Ігоревім"*) і розташованою поруч р.Сальниця, немов магніт, привертала увагу дослідників упродовж майже 200 років, хоча географічні об'єкти Ізюмського вузла, на думку автора, не мають стосунку до походу Ігоря Сіверського.

Особливим здобутком автора є локалізація Лосицької дороги, що перетинала середні течії Сейму, Псла і Ворскли. Це відкриття спростовує усталену думку про те, що шляхи на цих теренах мали проходити лише межиріччями-суходолами. Тому більшість дослідників накресливали маршрут Ігоревих полків між Сеймом і верхів'ями Сули, Псла і Ворскли, тобто старим Бакаєвим шляхом. Априорно наявність шляху впоперек цих річок через систему бродів припускали І.Д.Беляєв, М.В.Сібільов, Б.О.Рибаков, В.М.Глухов, але позначити його на карті, прив'язавши з досить високою точністю до конкретних географічних орієнтирів, вдалося лише авторові. Виходячи з цього, В.Б.Звагельський пропонує слушне пояснення назви відомого з часів Київської Русі Залозного шляху.

Не все у даній праці з'ясовано остаточно. Залишаються відкритими *"вічні"* питання надійної локалізації річок Сюрлія та Каяли, хоча автор і моделює доволі переконливу схему розгортання подій.

Таким чином, книга В.Б.Звагельського, окрім низки слушних спостережень, переконливих гіпотез і нових трактувань відомих фактів, відкриває шляхи подальших перспективних досліджень на ниві історичної географії Лівобережжя України.